

06

ปรัชญาและความสำนึก

ต่อวิกฤติการศึกษา

และวิกฤติการเมืองไทย¹

Philosophy and the Consciousness
of Thai Education and Political Crises

■ เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์²

Aksak yuktanandana²

1 เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์วิกฤติการศึกษาภายใต้ชัยชนะของฝ่ายอนุรักษ์นิยม โดยรองศาสตราจารย์ เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2557

2 รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงกรอบทางทฤษฎีที่จะใช้มองความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและความขัดแย้งในระบบสังคมเศรษฐกิจการเมือง ได้แก่ ทฤษฎีการครองความเป็นใหญ่ และทฤษฎีจิตสำนึกที่บกพร่อง และอ้างว่า เมื่อมองผ่านกรอบดังกล่าว วิฤติของระบอบประชาธิปไตยและวิฤติของการศึกษาเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันโดยตรง กล่าวคือ การศึกษาในสี่สิบปีที่ผ่านมาปรับเปลี่ยนผู้ครองความเป็นใหญ่ในรัฐ และสร้างพลเมืองชั้นกลางที่มีจิตสำนึกทางศีลธรรมที่บกพร่อง จนเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตยอย่างรุนแรง พร้อมทั้งจะแสดงการวิเคราะห์ว่าวิฤติการศึกษาไทยไม่อาจอธิบายได้ด้วยเงื่อนไขอื่นนอกไปจากการเมืองที่ส่งผลในระดับวัฒนธรรม เพราะวิฤติของการศึกษาไทยรุนแรงกว่าที่ชาติอื่นมี แม้ชาติเหล่านั้นจะถูกระทบจากปัจจัยชนิดเดียวกันประเภทอื่นๆ ก็ตาม และจะอ้างในท้ายที่สุดว่าการศึกษาไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลของ “ลัทธิอนุรักษนิยมแบบสุดขั้ว” ซึ่งฝ่ายที่มีอำนาจรัฐพยายามใช้ครอบงำสังคม

Abstract

The essay explains the theoretical framework to be used in analyzing relation between education and conflicts in social and political-economic conditions, i.e. the theories of hegemony and false consciousness. It claims that, when viewed from such theoretical framework, the crises in Thai democracy and in education are directly related; because, for the whole forty years, Thai education has served the state hegemonic section, and produced the middle-classes who have totally false sense of morality, such that they are violently hostile to democratic ideals. It also shows the analysis of how Thai education crisis could not be otherwise explained, except in terms of politics which operates at the culture level. That is because its crisis is far more severe than the crisis that other nations that might possibly be affected by other common factors. It concludes that Thai education is under the influence of a unique condition which might be called “radical conservatism”.

● วิฤติการณ์อันสมบูรณ์แบบ

ประเทศไทยแสดงปรากฏการณ์ที่มีหัตถกรรมในสองเรื่อง คือ *หนึ่ง* แม้จะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่ทำให้สามารถทุ่มเงินจำนวนมหาศาลลงไปในการศึกษา แต่การศึกษาของไทยกลับอ่อนแอที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *สอง* ระบอบประชาธิปไตยของไทยจะครบร้อยปีในอีกยี่สิบปีข้างหน้า แต่ก็ยังคงอ่อนแอและล้มเหลวอย่างยากที่จะเข้าใจพอๆ กับการศึกษา เพราะการเมืองของไทยถดถอยจากระบอบประชาธิปไตยไปสู่ระบอบเผด็จการทหารอยู่เป็นระยะๆ ซึ่งเป็นที่พอใจของมวลชนฝ่ายขวาที่ประกอบด้วยชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง รวมทั้งชนชั้นล่างจำนวนมาก ที่มีแนวคิดกษัตริย์นิยมแบบสุดขั้ว พวกเขากล่าวอ้างว่าประเทศไทยมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่พิเศษไม่เหมือนใคร คือรักในสถาบันกษัตริย์ที่เกินกว่าที่โลกตะวันตกจะเข้าใจ คนไทยไม่อาจยอมรับให้ใครมีเสรีภาพที่จะวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ได้ และนี่ทำให้แนวคิดว่าด้วยสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของตะวันตกไม่เหมาะสมกับประเทศไทย

แต่กระนั้น พวกเขาก็ยืนยันว่าประเทศไทยควรจะได้รับ การเคารพว่าเสมอภาค และควรได้รับการยอมรับให้เข้าร่วมในประชาคมของประเทศผู้เจริญแล้วทั้งหลาย โดยขอยกเว้นจากการเอามาตรฐานอันถือว่าเป็นสากลของโลกตะวันตกมาใช้ตัดสิน ขอให้โลกประชาธิปไตยตะวันตกยอมรับ “ความแตกต่างอย่างพิเศษเฉพาะ” ของการที่คนไทยรักสถาบันกษัตริย์มากกว่าประชาธิปไตย แม้ว่าโดยตัวอักษรแล้วประเทศไทยจะมีการปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ถ้าเกิดเหตุการณ์ที่แสดงว่าสองสถาบันนี้มีผลเป็นอะไรบางอย่างที่ขัดแย้งกันเมื่อไร คนไทยก็พร้อมที่จะยึดถือว่าสถาบันที่สอง อันได้แก่รัฐธรรมนูญ ต้องยอมเปิดทางให้กับสถาบันที่หนึ่ง และดังนั้น จริงๆ แล้ว จึงอยู่ใต้สถาบันที่หนึ่ง ซึ่งเท่ากับการยึดถือให้สถาบันที่หนึ่งเป็นตัวแทนอันถูกต้องของ “ผลประโยชน์ของชาติ” ยิ่งกว่าสถาบันที่สอง ด้วยเหตุเช่นนั้นรัฐประหารจึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมเสมอหากเป็นไปได้เพื่อปกป้องสถาบันที่หนึ่ง

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ในการเอาชนะทางการเมืองของฝ่ายอนุรักษนิยม ความรักและการเทิดทูนบูชาในความคิดของสถาบันกษัตริย์ถูกใช้เพื่อเรียกร่องมวลชนให้ออกมาต่อต้านนักการเมือง และส่วนของสังคมที่ “ชั่วร้าย” “เป็นภัยต่อชาติ” ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จในการนำไปสู่รัฐประหาร ซึ่งหากจะนับครั้งนี้ก็เป็นครั้งที่สองของประชาธิปไตยภายใต้ “ระบอบทักษิณ” (แต่ถ้านับเหตุการณ์ “ชาวพิฆาตซ้าย” เมื่อปี 2519 ซึ่งอยู่ห่างไปมากกว่าด้วย ก็จะเป็นครั้งที่สาม) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า จิตสำนึกของความเทิดทูนบูชาในความคิดของสถาบันกษัตริย์ที่มีอยู่ในประชาชนทุกระดับชั้น จึงเป็นฐานของ “การครองความเป็นใหญ่” ของฝ่ายขวาในสังคมไทย แต่ทว่าสิ่งที่ เป็น “ความแตกต่างอย่างพิเศษเฉพาะ” ที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกของผู้คนทั้งประเทศเช่นนี้ กลับไม่ถูกนำมาพิจารณาเลยว่่าน่าจะเป็นตัวเหตุแห่งความล้มเหลวของการศึกษาไทย ทั้งที่ความล้มเหลวนี้นั้นดูเหมือนจะไม่อาจอธิบายได้ด้วยเงื่อนไขที่เป็นอยู่จริงอื่นใดทั้งสิ้น

ตามทฤษฎีการครองความเป็นใหญ่ (hegemony theory) และทฤษฎีจิตสำนึกที่ผิดพลาด (false consciousness theory) ของลัทธิมาร์คซิสต์³ การศึกษาเป็นเครื่องมือของการกดขี่ของผู้ถืออำนาจรัฐ เพราะการทำให้โง่และไม่รู้ คือการทำให้ไร้ซึ่งอำนาจที่จะต่อสู้ปลดปล่อยตัวเอง แต่ในระบบทุนนิยมของรัฐชาติสมัยใหม่ ผู้ครองอำนาจรัฐไม่อาจปิดกั้นการศึกษา (เหมือนอย่างที่เคยทำกันอยู่ในสมัยแรงงานทาส) และทั้งต้องเป็นผู้จัดให้พลเมืองมีการศึกษา เพื่อให้ได้แรงงานระดับต่างๆ มาทำงานรับใช้กลไกของรัฐ และขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ เพื่อการขยายผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ครองอำนาจ แต่รัฐก็สามารถใช้ระบบการศึกษาของรัฐนั้นเองสร้างพลเมือง ที่แม้จะได้รับการศึกษาฝึกฝนให้มีทักษะและความรู้ในสาขาวิชาเฉพาะต่างๆ ไปตามระดับสติปัญญา แต่ก็มีภูมิปัญญาที่ต่ำจนไม่รับรู้ถึงการถูกกดขี่ของตนเอง หรือไม่รับรู้ถึงความอยุติธรรมที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคม

3 ดูตัวอย่างคำอธิบายในบทความ “False Consciousness” โดย Carl Ratner ใน Teo, T. (ed) The Encyclopedia of Critical Psychology. Springer, 2013. สืบค้นจาก online ได้ที่ <http://www.sonic.net/~cr2/false%20consc.htm>

และทั้งยังมีจิตสำนึกทางศีลธรรมที่บกพร่อง ด้วยการหลงเทิดทูนบูชาชนชั้นผู้กดขี่ตนเอง หรือมีศีลธรรมแบบที่ปิดตาตนเอง ปฏิเสธที่จะมองดูประจักษ์พยานของการกดขี่ ที่ชนชั้นที่ตนบูชากระทำต่อชนชั้นที่อยู่ล่างสุด (ซึ่งความรุนแรงของความขัดแย้งจะปะทุขึ้นให้เห็นเป็นครั้งคราว)

ชนชั้นที่ครองความเป็นใหญ่ทำเช่นนั้นได้โดยผ่านอำนาจในการประดิษฐ์วัฒนธรรม การปรับแต่งและแพร่กระจายวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอำนาจที่ชนชั้นของตนมีเหนือส่วนอื่นทั้งหมดของสังคม อำนาจดังกล่าวเป็นอำนาจในเชิงจิตวิทยาที่จะกำหนดจิตสำนึกของผู้คนว่าอะไรคือคุณค่า อะไรคือความถูกต้องดีงาม ใครคือตัวแทนของความดีงาม อำนาจนี้มีอยู่ในการศึกษาและในระบบการประชาสัมพันธ์ของรัฐเข้าไปจนถึงสถาบันและบุคลากรทางศาสนา (ซึ่งภาคเอกชนส่วนที่มีผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นผู้ครองความเป็นใหญ่ย่อมเข้าร่วมเน้น) ในฐานะของการพร่ำสอนศีลธรรมทางศาสนา การพร่ำสอนให้ยกย่อง อนุรักษ์ และปกป้องวัฒนธรรมแห่งชาติ การพร่ำสอนให้รักและภาคภูมิใจในสถาบันหลักแห่งชาติ ให้ซาบซึ้งต่อเอกราชและความก้าวหน้าของประเทศที่เกิดจากการทำงานของกษัตริย์ในรัชสมัยต่างๆ ที่ถือว่าเป็น “ประวัติศาสตร์อันเป็นทางการของประเทศที่ยังคงมีระบบกษัตริย์” การพร่ำสอนให้รักและหวงแหนดินแดนของประเทศ ฯลฯ ทั้งหมดนี้จะหลอมรวมกันเป็นความรู้สึกอันรุนแรง ที่ถูกสร้างให้เกิดมีขึ้นในตัวพลเมือง เมื่อความคิดถึงตัวตนทางสังคม “อันสูงส่งและยิ่งใหญ่” ของรัฐประชาชาติ เช่น “ความเป็นไทย” เข้ามาสู่จิตใจของพวกเขา ซึ่งคนเกือบทั้งหมดก็อาจถูกพร่ำสอนมาแล้วโดยพ่อแม่ตั้งแต่ออยู่ในบ้าน คือตั้งแต่เมื่อเริ่มต้นเรียนรู้ภาษา และเรียนรู้ความ “ควร-ไม่ควร” เชิงวัฒนธรรม ในความสัมพันธ์ทางชนชั้นแบบพ่อแม่-ลูก ผู้ใหญ่-ผู้น้อย ผู้ให้-ผู้รับ ในครอบครัวของตัวเอง

การที่พลเมืองที่มีภูมิรู้ระดับสามัญ จะคิดว่าความถูกต้องดีงามตามกรอบของวัฒนธรรมของตน หรือตัวบุคคลที่แสดงแบบอย่างของความดีงามในระดับชาติ ในความเป็นจริงแล้วไม่ได้เป็นอย่างที่คิดหรืออย่างที่เห็น เป็นเรื่องที่แทบจะเป็น

ไปไม่ได้เลย เพราะอาจจะกล่าวได้เลยว่า จิตสำนึกแบบนี้เป็นสิ่งที่ได้มาแต่กำเนิด คือตั้งแต่เป็นทารก (เพราะถูกสอนโดยพ่อแม่ตั้งแต่เมื่อเริ่มเรียนรู้ภาษา เมื่อเข้าโรงเรียนก็ถูกพร่ำสอนโดยครู เมื่อเข้าวัดก็ถูกพร่ำสอนโดยพระ) ดังนั้นจะต้องมีอะไรบางอย่างมากระทบกับความเชื่อและวิธีการมองโลกที่ถูกหล่อหลอมมานั้น อย่างรุนแรงที่สุด จนกระทั่งแม้ว่าบุคคลยังอยากจะคิด อยากจะเชื่อและรู้สึกเช่นเดิม แต่แรงกระทบก็รุนแรงเกินกว่าที่จะทำเช่นนั้นต่อไปได้ หรือมิเช่นนั้น ก็ต้องมีผู้ที่เข้าใจในจิตสำนึกนั้น พาเขาค่อยๆ ตรวจสอบความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมมาโดยสังคมไปช้าๆ วิเคราะห์ออกมาทีละจุด ชี้ให้เห็นที่มาที่ไป จนกว่าเขาจะเข้าใจความผิดพลาดในจิตสำนึกของตนเอง หรืออย่างน้อยที่สุดก็เริ่มรับรู้ได้ว่า ในทุกองศาที่เขาถูกหล่อหลอมมานั้น มีวิธีอธิบายแบบอื่นที่ก็มีเหตุผลไม่น้อยไปกว่ากัน และ “คนดี” อาจไม่ใช่ “คนดี” “คนเลว” ไม่ใช่ “คนเลว” แบบขาว-ดำ และ “ความเป็น.. (ไทย)..” “ความจงรักภักดีต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์” “ความรู้รักสามัคคี” ก็ไม่ใช่สิ่งที่ เป็น “คุณธรรมความดี” อย่างไร้ข้อให้ต้องกังขาสงสัยว่าพร่ำสอนไปทำไม

นอกเหนือจากอำนาจทางวัฒนธรรมของผู้ทรงความเป็นใหญ่แล้ว ตามทฤษฎีวิพากษ์ว่าด้วยวิธีการสอน (critical theory of pedagogy) ตัวหลักสูตรและการสอนในสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นวิชาความรู้แขนงใดๆ เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งของการกดขี่ ที่การจัดการศึกษาของชาติสามารถกระทำต่อพลเมือง นั่นคือโดยการทำให้เนื้อหาที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้และวิธีสอนที่ผู้สอนใช้ ปิดกั้นต่อการเติบโตทางปัญญาของผู้เรียน⁴

ในหลักสูตรและการสอนแบบจารีตนิยม วิชาเรียนจะอัดแน่นด้วยเนื้อหา ข้อมูลที่นักเรียนจะต้องจำและดึงกลับออกมาใช้ตรงๆ ในการสอบ (โดยหวังว่ามันจะยังคงอยู่เมื่อต้องใช้ในชีวิตจริง) อันทำให้ครูเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมของชั้น

4 คำอธิบายที่มีอิทธิพลที่สุดอยู่ใน “Pedagogy of the Oppressed” ของ Paulo Freire สามารถเข้าถึง pdf ไฟล์ได้ที่ <https://libcom.org/files/FreirePedagogyoftheOppressed.pdf>

เรียน คือเป็น “ครู” ผู้รู้ที่จะถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ที่มีอยู่ในตัว (ที่กำหนดไว้โดยหลักสูตร) ไปสู่นักเรียน (ตามระเบียบขั้นตอนที่กำหนดไว้โดยหลักสูตร) นักเรียนทุกคนต้อง “เรียนรู้อยู่” ในสิ่งเดียวกันและมีบทบาทในฐานะผู้รับ และในเมื่อเนื้อหาข้อมูลที่กำหนดให้ต้องทำความรู้จักและจดจำมีมาก จึงทำความรู้จักได้เพียงอย่างผิวเผิน คือแค่พอผ่านตา ใช้เวลา “ดู” อยู่ชั่วครูเพื่อหาลักษณะเด่นที่ช่วยให้จำง่าย แต่ไม่มีเวลาให้สำรวจตรวจตรา จน “มองเห็น” ถึงความสัมพันธ์ของรายละเอียดทุกอย่าง ดังนั้น จึงเป็นการเรียนรู้แบบ “ฝากธนาคาร” คือรับเข้าไปอย่างใดก็ได้เก็บไว้และปล่อยกลับคืนออกมาอย่างนั้น ไม่ได้ถูกนำไปสร้างความเชื่อมโยงกับข้อมูลความรู้อื่นที่มีอยู่ก่อน ไม่ได้รับการไตร่ตรองอย่างซึ้งๆ จนเข้าใจความสัมพันธ์ทางตรรกะระหว่างเนื้อหาส่วนต่างๆ หรือได้รับการส่งเสริมให้จินตนาการ ผกผันให้กลายเป็นสิ่งใหม่ หรือให้นำเข้าไปสู่กระบวนการสืบสวนแบบวิพากษ์วิธี สติปัญญาของผู้เรียนถูกใช้งานเพียงในฐานะเครื่องบันทึกข้อมูล (ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วข้อมูลจะไม่อยู่คงทนในความทรงจำ ถ้าไม่มีสถานการณ์มาดึงให้มันถูกทบทวนเพื่อนำออกมาใช้ หรือมาบังคับให้มีการบันทึกซ้ำใหม่อยู่เรื่อยๆ อย่างเชื่อมโยงกับบริบทการใช้งาน ซึ่งทำให้การเรียนรู้ตามแบบจารีตเป็นแบบ “เรียน สอบ ลืม”) หากการศึกษาเป็นเช่นนี้เสียส่วนใหญ่ ก็แน่นอนว่าจะทำให้ผู้เรียนมีนิสัยที่จะไม่ไตร่ตรองในสิ่งใดอย่างลึกซึ้ง อันจะทำให้เชื่อไปตามคนส่วนใหญ่อย่างเชื่องๆ ขอเพียงให้ฟังดูว่าพอมิเหตุมีผลอยู่บ้าง และเข้ากับกรอบคิดที่ตนถูกสังคมหล่อหลอมมาให้เชื่อ ไม่นิสัยที่จะตั้งคำถามต่อสิ่งใดอย่างเอาจริงเอาจัง ซึ่งก็คือไม่มีวิจรรย์ญาณเป็นของตนเอง (ทำให้เป็นพลเมืองซึ่งปกครองง่าย อันเป็นอุดมคติของผู้ปกครองทั้งหลาย)

ในสภาพที่ครูเป็น “ผู้ให้” และนักเรียนเป็น “ผู้รับ” ครูเป็น “ผู้รู้” และนักเรียนเป็น “ผู้ไม่รู้” ครูย่อมมีอำนาจเหนือนักเรียนอย่างเด็ดขาด เมื่อนั้นทัศนคติท่าทีและการตอบสนองที่ครูมีต่อนักเรียนจะ สร้างขึ้นเป็น “วัฒนธรรมการเรียนการสอนแบบอำนาจนิยม” นั่นคือ นอกจาก “ความถูกต้อง” ของความรู้จะถูก

กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วโดยหลักสูตร นักเรียนยังไม่มีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง ถ้าครูตั้งคำถามขึ้นมาถามล่วงหน้าก่อนการอธิบายและนักเรียนไม่ตอบกลับมาด้วยคำตอบที่ครูต้องการ นักเรียนก็จะถูกตำหนิประมาณอย่างรุนแรงว่าโง่เขลา คิดได้แต่สิ่งไร้สาระ ผลก็คือนักเรียนก็จะรู้สึกว่าการบังคับให้เจบบอย่างไม่มีโอกาสอธิบายเหตุผลของตนเอง แล้วนักเรียนก็จะขาดความมั่นใจในตนเอง กลายเป็นผู้คอยรอรับแต่เพียงอย่างเดียว แม้จะมีความคิดเห็นของตนเองที่แตกต่างอย่างไรก็ไม่กล้าแสดงออกมา แล้วในที่สุดนักเรียนทั้งหมดก็เรียนรู้อย่างไม่คิด⁵ “วัฒนธรรมการเรียนการสอนแบบอำนาจนิยม” จึงมีผลเป็น “วัฒนธรรมแห่งความไร้ปากเสียง”

ในโรงเรียนแบบจารีต ความรู้มาคู่กับระเบียบวินัย ดังนั้น ครูจึงเป็นผู้ถืออำนาสิทธิบังคับวินัยต่างๆ ของชั้นเรียน นักเรียนต้องปฏิบัติตามรายละเอียดของคำสั่งของครูอย่างเคร่งครัด เป็นไปได้ที่วินัยชั้นเรียนบางอย่างจะไร้เหตุผลอย่างยิ่ง คือเป็นวินัยเพื่อวินัยเอง มิใช่เพื่อการเรียนการสอน เช่น เมื่อต้องการถามหรือตอบให้ยกมือขึ้นได้เฉพาะข้างขวาเท่านั้น ผลของวินัยแบบนี้ถ้าไม่ใช่ตัวอำนาจเองแล้ว ก็มีแค่ทำให้ชั้นเรียนดูสวยเป็นระเบียบเหมือนการทำความเคารพของแถวทหาร หรืออาจทำให้เกิดความสะดักเล็กๆ น้อยๆ อะไรบางอย่าง เหมือนที่ครูอนุบาลพยายามบังคับเด็กทุกคนให้จับดินสอหรือช้อนด้วยมือขวามีประโยชน์เพียงแค่ทำให้ดูเป็นระเบียบ หรือทำให้ข้อศอกเด็กไม่ชนกันเวลานั่งชิดกัน แต่การพลังพลาด

5 ในวัยเด็ก การที่ครูถูกชี้ตัวออกมา แล้วทำให้เป็นตัวประหลาดของห้องเรียน ย่อมเป็นประสบการณ์ที่เจ็บปวดไม่มีใครปรารถนา ดังนั้น แม้เมื่อโดนพ้นจากความกลัวจากเสียงขู่ตะคอกแล้ว ผลทางจิตวิทยาของประสบการณ์ดังกล่าวก็ทำให้นักเรียนไทยเรียนอย่างไม่ยกมือตั้งคำถาม นี่คือผลของความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนของวัฒนธรรมในชั้นเรียนระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้น ชั้นเรียนไทยที่นักเรียนยกมือแย่งกันตอบหรือถามคำถามจึงมีอยู่จริงแค่ในโฆษณาโทรทัศน์ และอย่างที่กล่าวไว้ในเชิงอรรถที่ 2 ของบทที่ 1 นี้คือความแตกต่างของวัฒนธรรมในชั้นเรียนของไทยและของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ยากจนกว่าด้วย ผู้ให้ข้อมูลเรื่องนี้เน้นอย่างยิ่งว่าเด็กไทยถูกครูขู่ตะคอกมาตั้งแต่อนุบาล คำถามคือ สถาบันผลิตครูของไทยผลิตครูออกมาอย่างไรจึงหยาบกระด้างและเห็นอำนาจเป็นความถูกต้องเช่นนั้น คำตอบอยู่ในเชิงอรรถที่ 8 ของบทเดียวกันนี้

ผิดวินัยไม่ว่าจะเล็กน้อยแค่ไหนก็จะเป็นประเด็นให้ครูได้ใช้อำนาจสิทธิ์ และนักเรียนถูกลงโทษไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่าง ทั้งที่ก็อาจไม่ใช่การขาดความรับผิดชอบที่ทำให้ใครหรือแม้แต่ตัวเองเสียหายแต่อย่างใดทั้งสิ้น

นอกจากวินัยในชั้นเรียนแล้ว โรงเรียนก็ยังบังคับกฎระเบียบแบบทหาร เช่น เครื่องแบบ ทรงผม การตั้งแถวฝึกแถว การเคารพธงชาติ การสวดมนต์ การปฏิญาณตน การร้องเพลงประจำสถาบันและเพลงสวดดีต่างๆ อันเป็นการถือว่านักเรียนมีแต่เพียงพันธะหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานศึกษา (ที่รับรองโดยกฎหมายของรัฐ) ซึ่งกฎระเบียบเหล่านั้นปิดกั้นสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลของนักเรียนอย่างที่ไม่มีความชัดเจนใดๆ ทั้งสิ้น นอกเสียจากว่าเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ในสังคมเห็นร่วมกันว่าดีสำหรับเด็ก ทุกอย่างที่ถูกกล่าวมาที่อยู่นอกเนื้อหาของหลักสูตรคือสิ่งที่เรียกว่าหลักสูตรซ่อนเร้น (hidden curriculum) เป็นการฝึกนิสัยให้นักเรียนยอมตนอยู่ในกรอบที่ผู้ใหญ่กำหนดให้ มีเจตนาแท้จริงอยู่ที่การทำลายปัจเจกภาพและวิญญาณเสรีของนักเรียน⁶ หากแต่ซ่อนไว้เบื้องหลังข้ออ้างว่าคือการสร้างให้ผู้เรียนมี “จรรยาและความดีงาม”

ด้วยการถูกฝึกให้เคยชินต่อการทำตามคำสั่งอย่างไม่อาจตั้งคำถาม และชินต่อการปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ผู้มีอำนาจกำหนดให้ รอรับฟังอย่างนิ่งเฉยและไม่ตั้งข้อสงสัยโต้แย้งเช่นนี้ เขาก็จะเติบโตขึ้นเป็นแรงงานที่ยอมตามอำนาจของนายจ้างในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และเป็นสมาชิกของสังคมที่ยอมตนอยู่ใต้โครงสร้างอำนาจแบบที่ลดหลั่นลงมาเป็นขั้นๆ อย่างไม่คิดที่จะต่อต้านหรือเปลี่ยนแปลง เชื่อทุกอย่างตามอำนาจการโฆษณาของผู้เป็นใหญ่รัฐอย่างไม่สนใจตรวจสอบ

6 ดูตัวอย่างการวิเคราะห์การศึกษาในระบบโรงเรียนของอเมริกา ว่าทำลายปัจเจกภาพและวิญญาณเสรีของนักเรียนอย่างไรใน Gatto, John Taylor. Dumbing Us Down: The hidden curriculum of compulsory schooling. New Society Publishers, 1992.

จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจว่าพลเมืองผู้ถูกทำลายปัจเจกภาพและวิญญาณเสรีเหล่านี้ เมื่อประสบความสำเร็จในการศึกษา และได้ได้ฐานะทางสังคมขึ้นเป็นชนชั้นกลางของประเทศ จะลงเอยด้วยการเป็นคนที่หลงในภาพลักษณ์ของความดีแบบผู้ยอมตนอยู่ในกรอบบรรทัดฐานสังคมของตนเอง และหลงในภาพลักษณ์ของสถาบันที่ตนยึดมั่นว่าเป็นเสาหลักแห่งความดี อย่างที่มีความเป็นอำนาจนิยมอย่างเต็มที่⁷ เพราะพวกเขาเป็นปฏิกิริยาอย่างรุนแรงกับคนที่คิดต่างไปจากสิ่งที่พวกเขาถูกหล่อหลอมมาให้เชื่อ และมองเห็นคนที่ไม่รักไม่บูชาตัวบุคคลเดียวกันกับเขาที่เขาบูชาว่า “เลว” “ต่ำ” “โง่” อย่างชนิดที่อยากจะขับไล่ออกไปเสียจากแผ่นดิน และเมื่อความขัดแย้งทางการเมืองเป็นไปอย่างเข้มข้น เขาก็จะคิดว่าคนเหล่านั้นไม่ควรจะได้รับการยินยอมยอมให้มีอำนาจทางการเมืองเสมอไปกับตน เพราะพวกเขาจะไม่เชื่อในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค แต่เชื่อในอภิสิทธิ์ การควบคุมและชนชั้น และดังนั้น ถ้าไม่ใช่เพราะด้วยความละเอียดที่ยุ่งพอมืออยู่บ้าง พวกเขาก็จะพูดในสิ่งที่ผู้ครองความเป็นใหญ่ต้องการให้พวกเขาพูด คือประเทศชาติจะดีกว่านี้ถ้าปกครองด้วยระบอบที่รวมศูนย์อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จกำหนดลงมาจากเบื้องบน อย่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เพื่อไม่ให้ฟังว่าล้าหลังกว่าส่วนอื่นของโลก พวกเขาก็จะกล่าวได้ว่าบางครั้งระบอบเผด็จการทหารก็เป็นวิธีอันชอบธรรมสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตย

สรุปก็คือ ด้วยกรอบการมองของลัทธิมาร์กซ์ การศึกษาและการเมืองเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันโดยตรง ถ้าชนชั้นที่ครองความเป็นใหญ่ในรัฐเป็นอภิสิทธิ์ชนผู้แสดงตนว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ดูแลสังคม แต่อาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์ทางแรงงานที่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม รวมทั้งฐานเก่าของการถือครองที่ดินของประเทศในระบบศักดินาใช้สร้างความร่ำรวยให้แก่ตน และอภิสิทธิ์ชนนี้จะครอง

7 ตาม “ทฤษฎีบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม” นี้เป็นพยาธิสภาพทางจิตวิทยา ที่เมื่อคนถูกอำนาจภายนอกทำให้ต้องสูญเสียปัจเจกภาพและวิญญาณเสรี ตัวเขาเองก็จะกลายเป็นผู้ที่ต้องการมีอำนาจเหนือผู้อื่น ต้องการทำลายปัจเจกภาพและวิญญาณเสรีของผู้อื่น ดูคำอธิบายเรื่องใน โพรหมม, อีริค. (2539) หนีไปจากเสรีภาพ. (สมบัติ พิศสะอาด, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก

สถานะเช่นนั้นไว้ได้ก็แต่ด้วยการปกปิดความจริง การศึกษาที่จัดให้โดยรัฐก็จะสร้างพลเมืองที่มีภูมิปัญญาต่ำจนไม่มีวิจารณ์ญาณของตนเอง เชื่อในทุกอย่างที่รัฐต้องการให้เขาเชื่อ ขาดความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหา มีลักษณะนิสัยแบบอำนาจนิยม ไม่เห็นคุณค่าและเป็นศัตรูต่อความแตกต่างหลากหลายทางความคิด และสุดท้ายคือมีสำนึกทางศีลธรรมที่บกพร่อง คือ แม้จะรังเกียจการฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่กลับไม่รักประชาธิปไตย ดังนั้น วิกฤติการเมืองและวิกฤติการศึกษาไทยที่เกิดซ้อนกันอยู่ ณ ขณะนี้ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่สมบูรณ์แบบที่สุดของความสัมพัทธ์ดังกล่าว

สิ่งที่ควรกล่าวเพิ่มเติมคือ ประจักษ์พยานได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่าส่วนสำคัญของฝ่ายขวาที่ครองอำนาจอยู่จริงๆ ในการเมืองการปกครองของไทยยังไม่ใช่ชนชั้นนายทุนที่ประกอบด้วยคนรวย นักธุรกิจและพ่อค้า แต่ทว่าคือ “ศักดินาและอำมาตย์” นี่ทำให้มีความขัดแย้งที่รอเวลาแตกหักอยู่ในฝ่ายขวา เพราะเมื่อระบบทุนนิยมเติบโตและตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงแล้ว การศึกษาจะเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าสูง ดังนั้น จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของศักยภาพที่จะแข่งขันในตลาดนอกประเทศ ซึ่งจะสร้างผลกำไรให้กับนายทุนและนักธุรกิจยิ่งกว่าเดิม ทว่าสุดท้ายแล้วผลประโยชน์ของ “ศักดินาเจ้าขุนมูลนายและเหล่าอำมาตย์” จะจำกัดผลประโยชน์ของ “พ่อค้าพาณิชย์” อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ฝ่ายหลังต้องผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของการศึกษาให้ได้ มิเช่นนั้นแล้วพวกเขาก็จะไม่อาจพาประเทศเข้าร่วมแข่งขันในตลาดระดับโลกได้เลย แต่การเปลี่ยนแปลงนี้จะไม่ใช่ว่าที่ฝ่ายที่ครองความเป็นใหญ่ปัจจุบันจะยอมรับได้ เพราะพวกเขาสนใจแต่เพียงการรักษาสถานะอันได้เปรียบของตนเอง (status quo) ไว้ให้ได้ และดังนั้นพวกเขาจะตั้งต้นใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมเดิมๆ คุ้ยคว้าวิธีคิดและระบบคุณค่าของผู้คนให้ถอยหลังกลับไปหาของเก่าๆ ในอดีต (ซึ่งสิ่งอันน่าละอายที่เคยจบลงไปแล้ว อย่างวัฒนธรรมการหมอบกราบ การถือที่ต่ำที่สูง ความอ่อนน้อมแบบทาส ก็กลับคืน

มาแพร่หลายตาขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ด้วยความภาคภูมิใจในฐานะ “เอกลักษณ์ของความเป็นไทย”) ซึ่งน่าสนใจว่านักธุรกิจพ่อค้าพาณิชย์จะฉลาดพอที่จะเห็นหรือไม่ว่าเครื่องมือเช่นนั้นคือสิ่งที่จะทำร้ายผลประโยชน์ของพวกเขาในระยะยาว⁸ และปัญหาจะเป็นของพวกเขาเองว่าจะแย่งชิงความเป็นใหญ่และยุติการทำงานของเครื่องมือนี้ได้อย่างไร

8 สิ่งที่ทำนายได้ว่าจะเป็นผลจากวิกฤติของการศึกษาอันเกิดจากการครองอำนาจนี้ก็คือ ความอ่อนแอทางปัญญาย่อมจะมากับความอ่อนแอทางคุณธรรม เมื่อนั้นแรงงานทั้งหมดของประเทศจะเป็นแรงงานที่ด้อยคุณภาพในทุกด้าน ประเทศจะไม่สามารถรักษาระงับการลงทุเงินของต่างชาติเอาไว้ได้ ความสามารถในการผลิตเพื่อแข่งขันนอกประเทศก็จะค่อยๆ แพ้เพื่อนบ้าน ซึ่งจะพัฒนาตามทันและแซงหน้าในที่สุด วิกฤติแรงงานและวิกฤติเศรษฐกิจจะตามมา

● การยกระดับความสำนึก

ในสังคมหนึ่งๆ จะมีก็แต่ผู้กดขี่ที่อยู่บนสุดและปัญญาชนระดับสูงของเขาเท่านั้น ที่รู้ว่าตนเองเป็นผู้ประดิษฐ์และปรับแต่ง “ความเป็นจริง” ทางสังคมให้รับใช้ต่อการครองอำนาจของตน แต่ทั้งผู้ที่ถูกกดขี่ และผู้ที่ร่วมสืบทอดและแพร่กระจายการกดขี่อาจไม่รู้ระยะและระยะยาวอะไรเลย และอาจคิดว่า “ความจริง” ที่ถูกประดิษฐ์และปรับแต่งเป็นความจริงอย่างที่เป็นอยู่จริงๆ เช่น แน่หนอนว่าพระพุทธเจ้าสรรเสริญคุณธรรมหลายๆ ชนิด รวมไปถึงความกตัญญู แต่อะไรทำให้พระทั้งหลายเทศนาสั่งสอนเรื่องความกตัญญูยิ่งกว่าคุณธรรมอื่นซึ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน อาจมีคุณธรรมอื่นมากมายที่สำคัญยิ่งกว่าเสียด้วยซ้ำ เช่น ความเมตตา? คำตอบก็คือ ความกตัญญูเป็น “คุณธรรม” ที่รองรับอำนาจของชนชั้น “ผู้ให้”ทั้งหลาย และดังนั้นปัญญาชนทางพุทธศาสนาจึงประดิษฐ์ความจริงว่าความกตัญญูเป็นเครื่องหมายอันสำคัญที่สุดแห่งความเป็นคนดีขึ้นมา เพื่อรับใช้ผู้ที่ให้ประโยชน์ต่อตน และด้วยอำนาจทางจิตวิทยา พระผู้น้อยและชาวพุทธไทยก็เชื่อไปว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดของ “คนดี” จริงๆ (และจะคงเถิดว่าพระสอนให้ลูกหลานของเรากตัญญูต่อใคร เรียงไล่มาอย่างไรบ้าง)

ดังนั้น การเรียนรู้จากคดียังสามัญไปสู่การเข้าใจว่า “จิตสำนึก” และ “โลกทัศน์” ของตนถูกหล่อหลอมมาโดยอำนาจทางวัฒนธรรมของผู้ที่ครองความเป็นใหญ่ และมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองซ่อนอยู่เบื้องหลัง⁹ จึง

9 หรืออาจเป็นผลประโยชน์ชนิดอื่น เช่น ผลประโยชน์ทางเพศ ตัวอย่างคือ ในยุคหนึ่งของจีน เหล่ากวีชายพรรณนาสาวที่มีเท้าเล็กเรียกว่านาปรารถนาทางเพศปานประหนึ่งนางฟ้าจากสวรรค์ ทำให้เกิดค่านิยมเช่นนั้นในหมู่ผู้ชายชนชั้นสูง ส่งผลต่อนางคณิกา และส่งผลต่อลงมาจนถึงหญิงสามัญ ว่าคุณค่าความงามความน่าปรารถนาของคนอยู่ที่การมีเท้าที่เล็ก เกิดเป็นวัฒนธรรมการรัดเท้า ซึ่งสร้างความลำบากในชีวิตให้ผู้หญิงอย่างมาก แต่ผู้หญิงก็ยังฝืนที่จะทำร้ายตนเองเช่นนั้นเพียงเพื่อประโยชน์ของอารมณ์ความรู้สึกทางเพศของผู้ชาย โลกทัศน์ของผู้หญิงจีนจึงถูกกำหนดโดยอำนาจทางวัฒนธรรมของการที่ผู้ชายครองความเป็นใหญ่ในสังคม การที่ผู้หญิงมุสลิม “ที่ดี” ต้องปิดบังร่างกายและหน้าตาของตนเองอย่างมิดชิด ก็เกิดจากอำนาจทางวัฒนธรรมของการที่ผู้ชายครองความเป็นใหญ่ในสังคมเช่นกัน

เป็นการเรียนรู้ในความเป็นจริงที่ละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง แม้แต่ในที่สุดแล้ว คนชั้นล่างผู้ที่ถูกกดขี่อย่างรุนแรงจะถูกปลุกให้ “ตื่น” ด้วยสถานการณ์ที่ทำให้ความจริงค่อยๆ เผยตัวออกมา แต่การตื่นรู้ในระดับที่ทำให้เข้าใจโลกไถทางวัฒนธรรมของการกดขี่ในสังคม เป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นอย่างช้าๆ

ในระบบการศึกษาของชาติ เมื่อหลักฐานบ่งชี้ชัด นักเรียนอาจรู้ว่าตนถูกทำให้โง่ แต่ก็ไม่รู้อย่างแน่นอนว่าด้วยวิธีการใด ครูเองก็อาจจะรู้สึกว่ามีอะไรบางอย่างผิดพลาดที่ทำให้เด็กไทยโง่กว่าเด็กชาติอื่นๆ แต่ก็ไม่รู้เช่นเดียวกันว่าคืออะไร และเป็นไปไม่ได้เลยที่ครูจะคิดว่าความผิดอยู่ที่ตนเอง ผู้ที่รู้ว่าต้นสายปลายเหตุคืออะไรก็คือปัญญาชนของผู้กดขี่ ซึ่งกำหนดควบคุมนโยบาย กฎ ระเบียบของการศึกษาของชาติจากระดับสูงสุด และคงจะเป็นเรื่องตลก ที่เจตนาที่จะทำให้โง่ดำเนินมายาวนานภายใต้การหล่อหลอมด้วยกรอบคิดและระบบคุณค่า และผู้สืบเชื้อสายปัญญาชนของผู้กดขี่อาจลืมไปว่าเหตุอันพิเศษที่ตนร่วมสร้างขึ้นนี้คืออะไร จนพวกเขาคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหานี้อย่างไร (หากเขามีเจตนาจะแก้อย่างแท้จริง)

ถ้าปรัชญาจะมีผลในการเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น ปรัชญาที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้นด้วยการชี้และอธิบายการกดขี่อย่างก่อให้เกิดเป็นความโกรธแค้น และอย่างที่จะนำไปสู่ความคิดที่จะแก้ไขโลกด้วยวิธีอันรุนแรง โลกได้เรียนรู้ผลของวิธีคิดเช่นนั้นมาแล้ว สิ่งเดียวที่ปรัชญาจะทำได้ก็คือการสนทนากับทั้งผู้ที่ยอมรับการกดขี่และผู้ที่ เป็นเครื่องมือของการกดขี่ เพื่อช่วยชี้ให้ทั้งสองฝ่ายรู้ว่าถูกหลอหลอมให้มีจิตสำนึกทางศีลธรรมที่บกพร่องด้วยกันทั้งคู่ จนไม่รู้ว่าตนเองถูกทำให้ทุกข์ทรมานด้วย “ความดี” ได้อย่างไร หรือว่าตนเองกำลังทำความผิดต่อผู้อื่นในนามของ “ความดี” ได้อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายตระหนักว่าในปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นด้วยจิตสำนึกที่บกพร่องนั้น พวกเขาสูญเสีย “ความเป็นมนุษย์” ของตนเองไปอย่างไรบ้าง ผู้ที่เป็นเครื่องมือของการกดขี่นั้นที่จริงแล้วก็เคยเป็นผู้ที่ถูกกดขี่และยอมรับสภาพการณ์เช่นนั้นมาก่อน และผู้ที่ยอมรับการถูก

กดขี่อยู่ ณ ตอนนี หากไม่เข้าใจกลไกทางจิตวิทยาของมันเสียแล้ว ในอนาคตเมื่อพวกเขาขยับสถานะขึ้นมา ตัวพวกเขาเองก็จะกลายเป็นผู้กดขี่และสืบทอด “วัฒนธรรม” อันเป็นกลไกของการกดขี่ให้หมุนวนซ้ำแล้วซ้ำเล่า และเขาเองเป็นผู้ที่จะต้องตัดสินใจว่าจะทำอย่างไรกับ “ความเป็นมนุษย์” ของตนเอง

ในการสนทนาเช่นนั้น อย่างแรกที่จะต้องทำคือหาเสียก่อนว่า แต่ละฝ่ายคือ ครู และ นักเรียน (อาจรวมถึงทุกส่วน ที่ต้องการเข้ามาเกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาของรัฐ) มีฐานความรู้ความเข้าใจตาม “สามัญสำนึก” ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของตนเองอย่างไรบ้าง และต่อจากนั้น ด้วยวิพากษ์วิธี ขยายฐานความรู้ความเข้าใจตาม “สามัญสำนึก” ของพวกเขาออกไป จนพวกเขาสามารถเข้าใจโลกทัศน์ที่แตกต่างออกไปจากที่สังคมถูกหล่อหลอมให้ยึดถือ และเข้าใจถึงคุณค่าที่โลกทัศน์นั้นมีต่อเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่เหนือกว่าโลกทัศน์ที่ครองอำนาจอยู่ในสังคม ซึ่งปรัชญาควรสามารถทำเช่นนี้ได้ เป็นอิสระจากการอธิบายของลัทธิมาร์คซิสต์ นั่นก็คือ เราจะต้องแสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์ที่เหนือกว่านั้นมีความชอบธรรมอยู่ในตัวของมันเอง และเรียกร้องให้พวกเขารับมันไว้เป็นสามัญสำนึกใช้มองความสัมพันธ์ระหว่างเขาและผู้อื่นในแบบใหม่ (และถ้าทำเช่นนั้นได้ เราก็อาจถือว่าทฤษฎีของลัทธิมาร์คซิสต์เป็นคำอธิบายระดับใหญ่ที่สามารถรองรับคำอธิบายในระดับย่อยที่เป็นอิสระจากมัน) แต่เราจะเริ่มต้นด้วยการเข้าไปตรวจดูข้ออ้างบางข้อจากส่วนที่หนึ่ง เพื่อให้เห็นจริงยิ่งขึ้นเสียก่อน

หนึ่ง ข้ออ้างที่ว่าวิกฤติของระบอบประชาธิปไตยและวิกฤติการศึกษาต้องได้รับการอธิบายว่าสัมพันธ์ต่อกันโดยตรง

ประการแรก นี่น่าจะเห็นได้ว่าได้จากความสัมพันธ์กันของลำดับเวลา ในช่วงปีพ.ศ. 2516 ถึงพ.ศ. 2519 หลังการยอมลงจากอำนาจของเผด็จการทหารถนอม ประภาส ประเทศไทยมีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ชนชั้นล่างรวมตัวกันต่อสู้เพื่อสิทธิ

ต่างๆ ของตนเองโดยมีนักศึกษามหาวิทยาลัยออกไปปลุกเร้าชี้นำ มีพรรคการเมืองที่มีนโยบายสังคมนิยมอย่างชัดเจน แต่ก็จบลงด้วยเหตุการณ์ “ชาวพิฆาตซ้าย” และรัฐประหาร แน่แน่นอนว่าฝ่ายขวาย่อมเห็นว่าการศึกษاته่าที่ดำเนินมาถึงจุดดังกล่าวมีคุณภาพสูงเกินไป จนสร้างให้เกิด “ขบวนการปัญญาชนฝ่ายซ้าย” ดังนั้นเพื่อไม่ให้คนหนุ่มสาวลูกหลานชนชั้นกลางห่มเทศิปัญญาทำความเข้าใจความทุกข์ยากของชนชั้นล่าง และเอนเอียงไปหาอุดมการณ์ของลัทธิคอมมิวนิสต์ กลไกทางจิตวิทยาต่างๆ ต้องถูกนำมาใช้อย่างเข้มข้นในสถานศึกษา และต้องลดคุณภาพการศึกษาลงทันที ด้วยการเปลี่ยนการสอบแบบอัตรันยมาเป็นปรนัย¹⁰

ในวันนี้ ชัยชนะของฝ่ายขวาที่ได้มาด้วยการรัฐประหารแบบไม่มีใครเสียเลือด (อย่างที่ปรากฏต่อการรับรู้ของสังคม ซึ่งอาจไม่เป็นจริง) เป็นประจักษ์พยานว่า การศึกษาที่ไ้โดยรัฐประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ในการสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมที่บกพร่อง ไม่มีคนหนุ่มสาวที่เป็น “ปัญญาชน” ยืนอยู่ข้างผู้ถูกกดขี่อีกเลย มีแต่พวกที่เข้าร่วมกับคนรวยและคนชั้นกลาง ซึ่งเป็นคนรุ่นนัยก่อนหน้า(ซึ่งก็เป็นผลผลิตของการศึกษาประเภทเดียวกัน) ต่อสู้เพื่อสร้าง “ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์” ชนิดที่จะไม่มีนักการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาบริหารประเทศ ด้วยการซื้อเสียงหรือด้วยนโยบายซื้อใจของคนจนอีกต่อไป เพราะด้วย “จิตสำนึกทาง

10 ในระดับมหาวิทยาลัย การบังคับให้เปลี่ยนข้อสอบจากอัตรันยมาเป็นปรนัยเป็นเรื่องเป็นไปไม่ได้ สิ่งที่ได้ทำคือ ห้ามนักศึกษาทำกิจกรรมทางการเมือง และสั่งให้มหาวิทยาลัยสนับสนุนระบบโชตัส SOTUS (ย่อมาจากคำว่า อาวุโส ระเบียบ ประเพณี สามัคคี มีน้ำใจ) ซึ่งระบบนี้จะสร้างข้ออ้างทุกประการมารองรับการใช้อำนาจและความรุนแรงต่อนักศึกษาปีหนึ่ง ในลักษณะเดียวกับในค่ายทหาร จนบางครั้งก็มีผู้เสียชีวิต แน่แน่นอนว่านักศึกษาปีหนึ่งไม่ชอบในสิ่งที่ถูกกระทำ แต่ก็ยอมพินทนเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากรุ่นพี่ๆ แต่เมื่อขึ้นปีสองพวกเขาก็จะเปลี่ยนมาชอบเพราะจะได้กระทำสิ่งเดียวกันนั้นกับผู้มาใหม่ นี่คือกลไกการวนซ้ำของการกดขี่ การถูกทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และความปรารถนาที่จะชดเชยด้วยการทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น เป็นความสัมพันธ์แบบชาตินิสต์-มาโจคิสต์ ตามทฤษฎีบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยมของอีริค ฟรอมม์ ระบบโชตัสมีอยู่ในทุกสถาบันอุดมศึกษา รวมทั้งสถาบันผลิตครู จาก พ.ศ. 2519 มาจนปัจจุบัน เป็นส่วนต่อเนื่องของ “วัฒนธรรมอำนาจ” และ “วัฒนธรรมแห่งความไร้ปากเสียง” ที่สร้างจากโรงเรียน ไม่มาแปลกใจว่าทำไมเด็กไทยจึงถูกครูตะคอกมาตั้งแต่ชั้นอนุบาล เพราะนักเรียนครูทุกคนถูกชุดะคอกตั้งแต่ยังเท่าก้าวแรกเข้ามาในสถาบันฝึกหัดครู

ศีลธรรมอันสูงส่ง” ของผู้มีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจเหล่านี้ พวกเขาไม่อาจทนนิ่งเฉยให้ประเทศชาติถูกนักการเมืองชั่วร้ายโกงกินอีกต่อไปได้ แต่ดูเหมือนว่า “จิตสำนึกทางศีลธรรมอันสูงส่ง” นั้น กลับไม่เคยทำให้พวกเขาสนใจที่จะค้นหาความจริงเลยว่า ในสี่สิบปีที่ผ่านมาคนจนเคยได้อะไรจากรัฐบ้าง อะไรที่ทำให้คนจนไม่เคยมีสิทธิมีเสียงทางการเมือง อะไรที่ทำให้พวกเขาไม่มีพรรคการเมืองและตัวแทนที่มาจากชนชั้นของตัวเอง¹¹ และพวกเขาไม่เคยคิดแม้แต่จะน้อยว่าปัญหาเหล่านี้คือสิ่งที่ควรจะต้องได้รับการแก้ไขก่อนอะไรอื่น พวกเขารู้จักแต่ความศีลธรรมแบบใครโกงใครไม่โกง แต่ไม่รู้จักว่าความยุติธรรมคืออะไร

ประการที่สอง ในบรรยากาศของเสรีภาพทางปัญญา ในช่วงเวลา “ประชาธิปไตยเต็มใบ” นั้น นักเรียนระดับมัธยมปลายที่เป็นหัวกระทิของประเทศตั้งคำถามว่าการศึกษาให้อะไรกับพวกเขา ซึ่งคำตอบดูเหมือนว่ามันจะให้ก็แค่การไต่บันได และไม่ให้คำตอบใดๆ ทั้งสิ้นต่อคำถามถึงคุณค่าและความหมายของชีวิตหรือการค้นพบตัวเอง คำถามเช่นนี้นี้อบอวลอยู่ในบรรยากาศทางปัญญาของยุคสมัยก่อนหน้าทีลัทธิวัตถุนิยมบริโภคนิยมที่ระบบทุนนิยมนำเข้ามาจะเติบโตเต็มที่ พวกเขาจัดงานวิชาการที่ก้าวหน้าและตีพิมพ์หนังสือวิพากษ์การศึกษาของไทย ซึ่งทำให้โรงเรียนและกระทรวงศึกษาธิการไม่พอใจอย่างรุนแรง และรวบรวมมาทำลายในทันที (หนังสือ “วิธีการเรียนการสอนสำหรับผู้ถูกกดขี่” (Pedagogy of the oppressed) ของเปโล แฟร์ (Paolo Freire) ก็ได้รับการแปลในช่วงเวลานั้น และถูกประกาศเป็นหนังสือต้องห้ามทันทีหลังรัฐประหาร)

วันนี้ บรรยากาศของการถามหาความหมายชีวิตของคนหนุ่มสาวบางอย่างอย่างไม่อาจสัมผัสได้ ลัทธิวัตถุนิยมบริโภคนิยมครอบงำผู้คนอย่างเต็มที่และโลกวิตกังวลอยู่กับผลของมัน อันได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีนักเรียนมัธยม

11 ยิ่งกว่านั้น ผู้มีศีลธรรมสูงเหล่านี้จะโกรธอีกต่างหากถ้ามีใครพยายามอธิบายความจริงในเรื่องนี้ให้เขาฟัง เพราะมันจะพาพวกเขาย้อนกลับไปสู่เหตุการณ์ “ชาวพิฆาตชาย” ซึ่งตัวบุคคลบางคนอาจจะต้องถูกขังออกมา

ปลายไทยกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งคำถามต่อความไร้ซึ่งสิทธิและเสรีภาพในเรื่องของการแต่งกายและทรงผม นี่ดูเหมือนจะไม่ลึกซึ้งเหมือนคำถามของนักเรียนมัธยมปลายระดับหัวกะทิเมื่อสี่สิบปีที่แล้ว แต่เป็นการเริ่มต้นปะทุของแรงต้านต่อการกดขี่ที่ดำเนินมาตลอดเวลาอันยาวนานภายใต้คำอ้างเรื่องวินัยและจรรยา ซึ่งพวกเขาต้องยอมรับอย่างไม่มีสิทธิตั้งคำถาม การต่อต้านนี้ออกมาตรงๆ จากความรู้สึกข้างใน ไม่มีกระแสภายนอกอื่นใดชี้นำ และไม่มีนักเรียนของโรงเรียนใดที่รับรู้การกดขี่นี้ร่วมกันและออกมาเป็นหัวหอก เพราะนักเรียนทั้งหมดของประเทศกลายเป็นสัตว์เลี้ยวเชื่องๆ ของสังคม ไม่ว่าจะโรงเรียนชั้นหนึ่งของประเทศหรือโรงเรียนทั่วไป ยกเว้นก็แต่นักเรียนกลุ่มเล็กๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่ และแทบจะเป็นว่านักเรียนเพียงคนเดียวเท่านั้นที่สามารถทำให้สังคมรับรู้ว่าเขากำลังต่อสู้กับระบบการศึกษาของชาติ สถานการณ์ในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัยก็เช่นเดียวกัน และอาจนับว่ายิ่งก้าวหน้าน้อยกว่าของนักเรียนมัธยมเสียด้วยซ้ำ

แต่อะไรบางอย่างบอกให้รู้ที่นักเรียนจำนวนไม่น้อยรู้ตัวว่าถูกพรามานจาก “ความดี” ประเภทที่ผู้ใหญ่ในสังคมกำหนดให้ พวกเขายอมรับการประณามศีลธรรมที่พวกเขาถูกพร่ำสอนว่า “จอมปลอม” อย่างแทบไม่เกิดความรู้สึกขัดข้องเลยแม้แต่น้อย พวกเขาหลายคนรู้สึกว่าการกระทำประหนึ่งทาสและบางคนแอบซ่อนการต่อต้านอย่างรุนแรงอยู่ข้างใน ในช่วงปี 2556 มีเหตุการณ์สองครั้งที่นักเรียนสร้างคำสั่งรุกรล้ำเข้าไปในเว็บไซต์ของกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งหนึ่งเป็นการวางแผนเนอร์ประกาศว่าพวกเขาคือเสรีชน และจะไม่ยอมตนอยู่ใต้อำนาจของกระทรวงศึกษาอีกต่อไป (และประกาศด้วยว่านี่แหละคือ “จิตอาสา” ที่ระบบการศึกษาพยายามบังคับเอาจากเขา) มีการจัดตั้งกลุ่ม “การศึกษาเพื่อความเป็นไท” แม้พวกเขาจะยังไม่มีฐานความรู้ที่เป็นระบบมาอธิบายว่าความเป็น “ทาส” และความเป็น “ไท” ในการศึกษาคืออะไรก็ตาม กลุ่มที่ต่อสู้เรื่องสิทธิยืนยันว่าการศึกษาไทยต้องการการปฏิวัติ ไม่ใช่แค่การปฏิรูป ซึ่งหมายความว่าทุกอย่างที่

ไม่เป็นประชาธิปไตยต้องถูกแก้ไข¹² ในวันนี้การต่อต้านการกดขี่ทางปัญญาและจิตวิญญาณที่การศึกษากระทำต่อนักเรียนปรากฏตัวขึ้นพร้อมๆ กับการต่อต้านการกดขี่ที่คนรวยกระทำต่อคนจน ที่หวนกลับมาในที่สุดหลังจากถูกกดไว้กว่าสามทศวรรษ

สอง ข้ออ้างที่ว่าวิกฤติการศึกษาไทยไม่อาจอธิบายได้ด้วยเงื่อนไขอื่นที่จริงแล้ว ไม่ว่าเงื่อนไขใดก็ตามที่ไม่ใช่ลักษณะที่พิเศษเฉพาะตัวของสิ่งที่เป็บบริบทของการศึกษาไทย ก็สามารถแสดงได้ง่ายๆ ทั้งสิ้นว่าไม่น่าจะเป็นสาเหตุที่แท้จริงของความล้มเหลวของการศึกษาไทย เพราะเราสามารถตั้งคำถามได้เสมอว่า *ทำไมการศึกษาของประเทศอื่นซึ่งก็ต้องอยู่ หรือเคยอยู่ในเงื่อนไขเช่นนั้นเหมือนกันกับเรา (เพราะนอกจากสิ่งที่นิยาม “ความเป็นไทย” ของกาลสมัยปัจจุบันแล้ว เราก็เหมือนกับประเทศอื่นๆ ในโลก คือเป็นทุนนิยม และรับเอาความเป็นตะวันตกมาใช้กับทุกมิติ) จึงไม่ล้มเหลวในระดับเดียวกันกับเรา? และในเมื่อเขาก็มีปัจจัยเดียวกันกับเรา แต่ไม่ส่งผลอย่างเดียวกับเรา ก็จำต้องถือไว้ก่อนอื่นว่าปัจจัยนั้นไม่ใช่ตัวเหตุแห่งปัญหาของเรา* ดังนั้นเราจะพิจารณาเรื่องนี้แค่พอสังเขป

ตัวอย่างเช่น สมมติว่ามีผู้เสนอว่าปัญหาของไทยเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็บบริบทกายภาพของเด็กไทย คือเด็กไทยในชนบทดื่มน้ำที่มีสารตะกั่วปนเปื้อนสูงซึ่งมีผลทำให้มีระดับสติปัญญาลดลง เราก็สามารถชี้ทันทีว่าประเทศอื่นๆ ในอาเซียนและอีกมากมายในโลก มีระบบสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มของโรงเรียนที่ไม่ดีไปกว่าเรา และน่าจะมีปัญหาที่หนักกว่า แต่การศึกษาของพวกเขากลับมีประสิทธิภาพ

12 เราอาจกล่าวว่า การที่ผู้ต่อต้านรับรู้ว่าการกดขี่ทางปัญญาเป็นเรื่องที่พวกเขาเป็นสิ่งที่จ่อมปลอม แสดงว่าเราได้เอาชนะจิตสำนึกที่ผิดพลาดไปได้แล้ว แต่ก็ยังมีนักเรียนอีกจำนวนมากที่ยังยอมรับกรอบดังกล่าว และบางคนถึงกับพร้อมที่จะลุกขึ้นมาเป็นตัวแทนปกป้อง เมื่อมีนักเรียนบางคนร้องเรียนต่อกระทรวงศึกษาเกี่ยวกับระเบียบทรงผมว่าจำกัดสิทธิ์ กระทรวงยอมเปลี่ยนระเบียบในที่สุด แต่หลายๆ โรงเรียนกลับใช้การลงคะแนนเสียง เพื่อตัดสินว่านักเรียนจะยอมรับการยึดระเบียบเดิมไว้หรือไม่ และเสียงของนักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่าให้คงระเบียบเดิมไว้ นี่แสดงให้เห็นว่าอำนาจของวัฒนธรรมที่รองรับการกดขี่อาจมีพลังสูงจนคนส่วนใหญ่แทบไม่คิดต่อต้านเลย และยังคงเห็นไปอย่างเชื่อๆ ว่าเป็น “ความดี”

สูงกว่าของเราไปได้อย่างไร? (การแก้ปัญหาที่น้ำดื่มเป็นเรื่องเร่งด่วนแต่คงไม่อาจหวังผลต่อคุณภาพของการศึกษา)

หรือสมมติว่าเป็นเรื่องจิตภาพของเด็กไทย คือเด็กไทยปัจจุบันติดคอมพิวเตอร์เกมส์และทีวี (และอื่นๆ เช่น มือถือ) จนไม่สนใจการเรียน เราก็เถียงได้ว่านี่เกิดขึ้นกับเด็กในประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก ทำไมจึงส่งผลกับเราอย่างรุนแรงเป็นพิเศษ

หรืออาจมีการคิดว่าการขาดความเอาใจใส่จากครอบครัวจะเป็นต้นเหตุของปัญหา เพราะประเทศไทยเพิ่งจะผ่านยุคที่คนหนุ่มสาวละทิ้งท้องไร่ท้องนามา รับจ้างในเมือง แต่กลับเอาลูกมาทิ้งให้ตายายเลี้ยงในชนบท ซึ่งเด็กกลุ่มนี้สามารถก่อปัญหาทางสังคมได้มากมาย และประสบความสำเร็จในการศึกษาต่ำมาก แต่เราก็ถามได้เช่นเดิมว่านี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับประเทศทั่วโลก ที่ชนบทไม่อาจเลี้ยงดูตัวเองได้อีกต่อไปและผู้คนที่ต้องทิ้งถิ่นเดิมมาหาทางรอดในเมือง ทำไมการศึกษาของเราจึงถูกรบกวนหนักกว่าใคร

หรือหากจะอ้างเรื่องคนในเมืองเอาแต่หาเงินหาวัตถุมาปรนเปรอตัวเอง ไม่สนใจให้ความรักความเอาใจใส่ต่อบุตร ก็ตั้งคำถามได้ในทำนองเดียวกันว่าต้องเกิดขึ้นกับประเทศที่อยู่ใต้อิทธิพลของลัทธิทุนนิยมบริโภคนิยมทุกประเทศ

มีผู้พูดว่าเด็กไทยในชนบทยุคปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาเข้าไปหาถึงหมู่บ้าน รวมไปถึงความสะดวกสบายแบบเมืองอย่างเกือบครบถ้วน ขาดแรงจูงใจที่จะเรียนหนังสือเพื่อที่จะยกระดับชีวิตของตนเอง ต่างไปจากในสี่สิบปีก่อนที่เด็กจะต้องเดินข้ามน้ำข้ามภูเขาเป็นระยะทางหลายกิโลเมตรทุกวันเพื่อไปโรงเรียนและชีวิตยังยากลำบากมาก เด็กไทยในปัจจุบันจึงมีความตั้งใจในการเรียนน้อยกว่าเด็กในลาว เขมร เวียดนาม พม่า ที่ยังเหมือนเราเมื่อสี่สิบปีที่แล้ว เราจึงเป็นที่แปดในอาเซียน แต่คำถามก็คือ ถ้าความสะดวกสบายในชีวิตทำให้ขาดแรงจูงใจในการเรียนจริง ผลการเรียนของเด็กในประเทศที่เจริญแล้วทุกประเทศก็ต้องตกต่ำไม่ต่างไปจากของเรา ซึ่งไม่เป็นความจริง

มีผู้พูดเช่นกันว่า การศึกษาของเราล้มเหลวเพราะการเมืองของเราไม่มีเสถียรภาพในแง่ที่ว่ามีการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยมาก รัฐมนตรีแต่ละคนต่างก็มีนโยบายของตนเองจนการศึกษาไม่เป็นเอกภาพ ประเด็นนี้สามารถแย้งได้สองแบบคือ *หนึ่ง* ถ้าการเปลี่ยนรัฐมนตรีบ่อยๆ ทำให้พันธกิจหนึ่งของชาติขาดเอกภาพ พันธกิจทุกประเภทของชาติก็จำเป็นต้องล้มเหลวเท่าๆ กับการศึกษา ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่เป็นจริง และ *สอง* เมื่อเราเข้าไปดูจริงๆ ถึงนโยบายของรัฐมนตรีที่เปลี่ยนหน้าเข้ามาบริหารการศึกษาของชาติ จะพบว่าไม่เป็นความจริงเลยว่ารัฐมนตรีแต่ละคนมีนโยบายของตนเอง ที่จริงแล้ว รัฐมนตรีแต่ละคนสร้างนโยบายของตนออกมาจากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่มีอยู่แล้ว ด้วยการหยิบบางประเด็นมาผลักดันเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมเท่านั้น¹³

การอ้างว่าครู หรือหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอน หรือผู้กำกับควบคุมดูแลและบริหารการศึกษา อย่างที่เป็นลักษณะทั่วๆ ไป ที่ไม่เกี่ยวข้องกับ “การเสริมสร้างความเป็นไทย” คือสาเหตุของความล้มเหลวของเรา สามารถโต้เถียงได้ด้วยวิธีเดียวกันทั้งหมด ว่าทำไมประเทศอื่นที่มีเงื่อนไขอย่างเดียวกับเราถึงไม่ล้มเหลวเท่าเรา ประเทศเราไม่ใช่ประเทศเดียวในอาเซียนหรือในเอเชีย หรือในหมู่ประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ฐานเงินเดือนของครูไม่สูงพอที่จะดึงดูดคนที่มีสติปัญญาสูงมาเป็นครู (แต่อาชีพครูก็สามารถดึงดูดคนเก่งที่มีอุดมคติให้เข้ามาทำงานอย่างอุทิศตัวได้เสมอ) วิธีการสอนแบบจารีตก็ไม่ใช่ปัญหาที่รุนแรงมากนักในตัวของมันเอง (แต่ปัญหาอยู่ที่ความเป็นนักอำนาจนิยม วินัยและการลงโทษอย่างรุนแรงไร้เหตุผลเสียมากกว่า) ทุกประเทศในโลกเริ่มต้นด้วยระบบการศึกษาแบบครูเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น และการศึกษาก็พัฒนาไปได้ และประเทศที่ยังไม่ได้รับทฤษฎีการสอนที่ก้าวหน้ากว่า

13 ซึ่งหลายๆ อย่างในแผนที่ต่อเนื่องมานานกว่าสามสิบปีก็ประสบความสำเร็จมาโดยตลอด หรือประสบความสำเร็จมาโดยตลอด อย่างไม่ได้เกี่ยวข้องกับการทำงานของคณะรัฐบาลเลย ตัวอย่างของสิ่งที่ประสบความสำเร็จมาโดยตลอดก็คือการสร้างให้นักเรียนมีความรักในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรมไทย และที่ไม่เคยประสบความสำเร็จเลยก็คือการสร้างให้นักเรียนเป็นผู้คิดเป็นทำเป็น และมีความรักต่อประชาธิปไตย

จากโลกตะวันตก ก็ยังคงใช้การสอนแบบครูเป็นศูนย์กลาง ระบบนิเทศและการกำกับดูแลของเราก็ไม่เลวร้ายไปกว่าของประเทศอื่นในอาเซียนแน่นอน ระดับของวัฒนธรรมทางปัญญาและวัฒนธรรมทางจริยาที่สืบเนื่องมาจากรากเหง้าดั้งเดิมของเรากับของหมู่ประเทศข้างเคียงคงไม่แตกต่างกันนัก เราอาจจะอยู่ห่างจากญี่ปุ่น จีน เกาหลี แต่คงใกล้ๆ กับมาเลเซีย เวียดนาม เขมร ลาว พม่า อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ฯลฯ

ฉะนั้น คงไม่มีอะไรในวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เราล้าหลังชาติข้างเคียงมากๆ พอที่จะยกขึ้นมาเป็นบริบทที่ทำให้การศึกษาของเรามีประสิทธิภาพที่ต่ำไปกว่าของประเทศเหล่านั้น ซึ่งถ้าไม่ยากเชื่อมโยงไปสู่เรื่องการเมืองจริงๆ เราก็คงต้องพูดว่า แม้เมื่อแยกกันพิจารณาแล้ว ปัจจัยแต่ละตัวจะไม่อาจจะบ่งให้เป็นเหตุของปัญหาของเรา (เพราะคนอื่นที่มีปัจจัยเดียวกันก็ไม่มีปัญหาขนาดเรา) แต่หลายๆ ปัจจัยรวมกันอาจพอทำให้เราแสดงอาการของปัญหาที่รุนแรงเป็นพิเศษได้ แต่การพูดเช่นนี้ก็ปราศจากน้ำหนัก เพราะเราไม่อาจอธิบายให้ชัดเจนลงไปว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่มาทำงานร่วมกัน และทำงานร่วมกันอย่างไร ในขณะที่เมื่อเราพูดถึงปัจจัยเดียว การอธิบายจะชัดเจนตรงไปตรงมา

ดังนั้น จากทั้งหมดที่กล่าวมา การที่รัฐสร้างกลไกระดับชาติขึ้นมาเพื่อประกันคุณภาพการศึกษา การพยายามสร้างระบบการวัดและประเมินผลการศึกษาที่เป็นมาตรฐานกลางของชาติ การพยายามเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนจากแบบครูเป็นศูนย์กลางมาเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การสร้างครูพันธุ์ใหม่ การพยายามสร้างให้เกิดสายความรับผิดชอบที่สั้นและกระชับ ด้วยระบบการแข่งขันและการจ่ายตรง การผูกโยงความก้าวหน้าของครูและผู้บริหารเข้ากับสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน จึงต้องถือว่าล้วนเป็นมาตรการที่ไม่ได้เกิดจากการวิเคราะห้ปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งปัญหาอย่างครอบคลุมทุกมิติที่เป็นไปได้เลย หากแต่เป็นการถือเอาง่ายๆ ว่าวิกฤติเกิดจากการที่ครูทำงานอย่างไม่มีอุดมคติ จึงไม่สนใจที่จะ

พัฒนาตนเอง และผู้บริหารไม่กำกับดูแล ซึ่งเป็นมิติที่จะต้องจัดการในเชิงเทคนิค และกระบวนการเท่านั้น¹⁴ ในขณะที่มิติที่เป็นเรื่องของปรัชญาการศึกษา หรือ “เจตนาเบื้องต้น” ของการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้างความเข้าใจและการตระหนักรู้ การเปลี่ยนความเชื่อและระบบคิด กลับไม่ได้ถูกพิจารณาเลย

ตลอดเกือบสี่สิบปีที่ผ่านมา สิ่งที่อยู่ในแผนการศึกษาของชาติที่ประสบความสำเร็จมาโดยตลอดคือการสร้างให้นักเรียนรักในสิ่งที่นิยามความเป็นไทย ดังนั้นดูเหมือนว่าในเอเชีย ประเทศที่มีการศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการสร้าง

14 มาตราการประเภทนี้วางอยู่บนสมมติฐานว่าในระบบทุนนิยมนั้นทุกคนทำงานเพื่อเงิน ไม่มีใครที่ทำงานด้วยความสำนึกในหน้าที่ ซึ่งหมายความว่าองค์กรที่ถูกก่อตั้งขึ้นเพื่อมาประกันคุณภาพการศึกษาเองก็ย่อมจะมีแต่พนักงานที่ทำงานเพื่อเงิน และดังนั้นแล้วก็ย่อมไม่มีจิตสำนึกต่อหน้าที่เช่นกัน วิธีคิดแบบนี้จึงซ่อนตรรกะที่ทำลายตนเอง หรือมีฉันทันก็ต้องมีการกำกับควบคุมที่ถอยไปอย่างไม่รู้จบ แต่ก็อาจจบลงได้ทีพ่อแม่ผู้ส่งลูกของตนเข้าสู่ระบบการศึกษา (พ่อแม่ย่อมอยากให้ลูกได้การศึกษาที่ดี เพื่อให้ลูกเรียนจบออกไปทำงานหาเงินได้ดีกว่าคนอื่น) แต่นั่นก็วางอยู่บนข้อสมมติฐานอีกข้อหนึ่ง ที่ว่าคนพวกนั้นจะอุทิศตนเองให้กับการเป็นผู้กำกับดูแลสูงสุด ยิ่งกว่านั้น มาตราการทั้งหมดที่กล่าวมาลอกแบบตรงๆ มาจากวิธีการจัดการของอเมริกาและของประเทศตะวันตกอื่นๆ บางประเทศ เช่นอังกฤษ ออสเตรเลีย (รวมไปถึงญี่ปุ่น) ซึ่งน่าสังเกตว่าอเมริกาดูเหมือนจะมีปัญหาที่ใกล้เคียงกับไทยอย่างยิ่ง คือแม้จะรวยที่สุดในหมู่ประเทศอุตสาหกรรม แต่ก็ยังเป็นประชาธิปไตยจริงๆ น้อยที่สุด (มีการกระจายรายได้เลวที่สุด) และมีผลสำเร็จของการศึกษาชาติระดับล่างต่ำที่สุด ดังนั้น ข้อวิจารณ์ต่อมาตรการปฏิรูปการศึกษาของอเมริกาจึงใช้ได้กับประเทศไทยด้วย เช่น หนึ่ง ข้อสอบมาตรฐานกลางต้องสมมติล่วงหน้าว่ามีความรู้ที่ “เป็นทางการ” คือ “ถูกต้องหนึ่งเดียว” สำหรับพลเมืองทุกคน ซึ่งอาจไม่เป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนามธรรมและวัฒนธรรม สอง การควบคุมด้วยการสร้างสายความรับผิดชอบให้สั้น การแข่งขันและการจ่ายตรง จะทำให้เกิดความเลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น และจะขยายปัญหาความแตกต่างของชนชั้นทางเศรษฐกิจให้เลวร้ายลงไปอีก เพราะลูกของคนที่จนมาก แม้จะได้เงินจากรัฐเท่ากับคนอื่น แต่ก็ไม่มีทุนของตนเองมาสมทบที่จะย้ายไปโรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์สูงกว่า ดังนั้นจะได้การศึกษามีคุณภาพต่ำกว่า จบแล้วก็ทำงานที่สร้างรายได้ต่ำกว่า และมีชีวิตที่ขัดสนกว่า ดูการอภิปรายเรื่องนี้ใน Apple, Michael W. “The Politics of Official Knowledge: Does a National Curriculum Make Sense?” Teacher College Record Volume 95, Number 2 winter 1993, 222-241. ยิ่งกว่านั้น มีหลักฐานมากขึ้นเรื่อยๆ ว่ามาตรการประกันคุณภาพการศึกษาของอเมริกาไม่ได้เปลี่ยนแปลงผลคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนเลยแม้แต่แต่น้อย หรืออย่างน้อยก็ไม่มีหลักฐานว่า มาตรการประกันคุณภาพการศึกษามีผลเปลี่ยนแปลงคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนสูงขึ้น ดูการอภิปรายเรื่องนี้ใน Ravitch, Diane. “The Myth of Chinese Super Schools”, The New York Review, November 20, 2014. สืบค้นได้ที่ <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/nov/20/myth-chinese-super-schools/>

ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวแบบเดียวกับของประเทศไทย ก็คงจะมีแต่เพียงประเทศเกาหลีเหนือเท่านั้น แม้ประเทศมาเลเซียจะมีสถาบันกษัตริย์และมีนโยบายชาตินิยมในการศึกษา แต่ก็คงไม่ปลูกฝังการเทิดทูนบูชาประมุขของประเทศมากเท่ากับเกาหลีเหนืออย่างแน่นอน เพราะกษัตริย์ของมาเลเซียมีวาระผลัดเปลี่ยนและมีบทบาทในฐานะศูนย์รวมจิตใจที่น้อยกว่าประเทศที่เป็นเผด็จการเบ็ดเสร็จอย่างเกาหลีเหนือ ซึ่งปัญหาของความสำเร็จแบบนี้ก็คือ มันคือความสำเร็จในการปลูกฝังค่านิยมที่สังคมกำหนดล่วงหน้าไว้แล้วว่าดีงาม ซึ่งแน่นอนว่าไม่สนับสนุนให้มีการตั้งคำถามโต้เถียงและตรวจสอบ หรือเปิดโอกาสให้นักเรียนตัดสินใจด้วยตัวเองบนฐานของเหตุผลที่รอบด้านว่าจะยึดถือค่านิยมนั้นหรือไม่ นี่เป็นส่วนสำคัญของการเรียนรู้แบบไม่ต้องคิด ดังนั้นแล้วนักเรียนจึงคิดไม่เป็น แม้ประเทศอื่นๆ อาจมีความเป็นอนุรักษนิยมทางวัฒนธรรมอยู่บ้าง คือพยายามส่งต่อค่านิยมของคนรุ่นก่อนให้กับคนรุ่นใหม่ (ซึ่งอาจจะมีย่อยลงไปมากสำหรับประเทศที่ผ่านการเป็นคอมมิวนิสต์มาแล้ว อย่างลาว เขมร เวียดนาม) แต่เขาอาจไม่มีเจตนาทางการเมืองที่จะสร้าง “วัฒนธรรมแห่งอำนาจ” และ “วัฒนธรรมแห่งความไร้ปากเสียง” อย่างประเทศไทย จึงไม่แน่ว่าจะมีประเทศไหนที่อาจกล่าวได้ว่าอยู่ได้ “ลัทธิอนุรักษนิยมอย่างสุดขั้ว” เหมือนประเทศไทย¹⁵

15 ในบทความที่กล่าวถึงในเชิงอรรถที่แล้วของ Apple และในหนังสือ *Official Knowledge: Democratic education in a conservative age* (Routledge, 1993) เขาอภิปรายว่าการศึกษาของอเมริกาปัจจุบันอยู่ใต้อำนาจของกลุ่มอนุรักษนิยมทางวัฒนธรรมฝ่ายขวา ที่อาจเรียกชื่อว่า “ลัทธิอนุรักษนิยมหัวสมัยใหม่” (conservative modernization) เพราะประกอบขึ้นจากกลุ่มที่เคร่งครัดต่อศีลธรรมทางศาสนา แต่พอใจกับระบบเศรษฐกิจของลัทธิเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ซึ่งเป็นลัทธิที่ต้องการให้โลกทั้งโลกเป็นตลาดขนาดยักษ์ และให้เอกชนเข้าทำหน้าที่ทุกอย่างแทนรัฐ อาจเรียกรวมกันว่าลัทธิเทเธเซอร์ (Thatcherism) และในสภาพเช่นนี้ประชาธิปไตยกำลังอยู่ในภาวะถดถอย และนี่กำลังเกิดขึ้นกับประเทศทุนนิยมใหญ่ๆ ทั่วโลก ที่จริงแล้ว การอ้างว่าเมืองคือพลังที่จะ “ยก” หรือ “กด” การศึกษา เป็นเรื่องที่นอกจากจะมีเหตุผลอยู่ในตนเองแล้วก็มีประจักษ์พยานอยู่ทั่วไป คริสโตเฟอร์ ลูคัส ได้ทบทวนให้เห็นว่า ในประวัติศาสตร์การศึกษาของอเมริกา กระแสการศึกษาแบบก้าวหน้าและแบบอนุรักษนิยมหมุนวนสลับเปลี่ยนกันแทบจะไม่เกินในสองทศวรรษ จากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (ดูใน Lucas, C. J. *Foundations of Education: Schooling and the social order*. New Jersey: Prentice Hall, 1984.)

“อนุรักษ” หมายถึงเก็บรักษาสິงดีที่มีอยู่แต่เดิมไว้ให้ได้ ดังนั้น คนที่เป็นนักอนุรักษนิยมทางศีลธรรมจะเห็นว่าความดีอย่างที่ท่านเคยถูกสั่งสอนให้ยึดมั่นมาตั้งแต่เด็กเป็นความดีที่ข้ามพันยุคพันสมัย และดังนั้นคนรุ่นต่อไปของสังคมจะเป็น “คนดี” จริงๆ ได้ก็ต่อเมื่อยึดมั่นในสิ่งเดียวกับตน ซึ่งก็ยึดมั่นในสิ่งเดียวกับคนรุ่นก่อนหน้า ซึ่งพวกเขาก็ยึดมั่นในสิ่งเดียวกับคนรุ่นก่อนหน้า ซึ่งก็ยึดมั่นในสิ่งเดียวกับ..... (ถอยหลังไปได้ไกลมาก หรือจนหาจุดเริ่มต้นไม่เจอ)

ดังนั้น จะเห็นได้โดยง่ายว่า นักอนุรักษนิยมจะเป็นคนหัวโบราณ เชื่อฟังหัวเจ้าทิฐิ ยึดมั่นถือมั่น (แต่เราจะต้องระวังที่จะไม่นำนักอนุรักษนิยมกับนักอุดมคติมาปนเปกัน) ซึ่งน่าจะเกิดกับคนที่ไม่เคยมีโอกาศที่จะพบกับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ขาดพื้นฐานที่จะทำให้สามารถติดตามพัฒนาการทางปัญญาและจริยาของโลก ถูกป้อนข้อมูลและเลือกรับข้อมูลจากเพียงทางเดียว และไม่มีทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์ในเรื่องบรรทัดฐานต่างๆ ในสังคม แล้วครูไทยเป็นนักอนุรักษนิยมทางศีลธรรมกันมากขนาดไหน?

เมื่อเริ่มมีการถกเถียงกันว่าอะไรทำให้เด็กไทยยิ่งเรียนยิ่งโง่บนเว็บไซต์หนึ่ง มีครูไทยคนหนึ่งโพสต์ข้อความว่า ถึงเด็กไทยจะโง่กว่าเด็กชาติอื่น แต่รับรองว่าเด็กไทยเป็นเด็กดีของผู้ใหญ่กว่าเด็กชาติอื่นอย่างแน่นอน (เพราะนั่นคือสิ่งที่เธอทุ่มชีวิตให้) ไม่มีใครถามว่านั่นหรือเปล่าที่ทำให้เด็กไทยโง่ แต่มีคนมากด Like มากมาย ซึ่งต้องเดาว่าน่าจะเป็นครูด้วยกัน

แน่นอนว่าหน้าที่หลักของครูที่ควบคู่ไปกับการสอนวิชาความรู้คือสอนให้เด็กเป็นคนดี ครูจึงมีหน้าที่ที่เท่าเทียมกับพ่อแม่ แผนการศึกษาชาติอาจกำหนดว่าความเป็นคนดีของนักเรียนคือการมีลักษณะนิสัยที่พึงปรารถนาต่างๆ ตามที่จะระบุลงมาให้ และครูก็จะต้องถือว่ามีหน้าที่ที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียนที่จริงแล้วเรื่องของการสอนศีลธรรมเป็นเรื่องใหญ่และต้องการองค์ความรู้ที่ละเอียดอ่อน ไม่น้อยไปกว่าเรื่องของการสอนวิชาการ แต่สิ่งที่เราเห็นได้ในความ

พยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาคือ การพยายามพัฒนาองค์ความรู้ที่มีสัดส่วนที่ต่างกันอย่างยิ่งระหว่างทั้งสองภารกิจของการศึกษา อาจกล่าวได้ด้วยซ้ำว่าไม่มีการพยายามพัฒนาวิธีการและแนวคิดในการสอนศีลธรรมเลย ตลอดเวลาเกือบสี่สิบปีที่ผ่านมาครูไทยสอนศีลธรรมให้กับนักเรียนในแบบอนุรักษนิยมอย่างสุดขีด ความเป็นเด็กดีคือการเป็น “เด็กว่านอนสอนง่าย” ซึ่งก็คือการอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ ซึ่งหมายถึงปฏิบัติตามอยู่ในกรอบที่ผู้ใหญ่กำหนดให้

แต่ผู้ใหญ่เองอาจไม่ใช่อนุรักษนิยมก็ได้ถ้าหากว่าพยายามลดกรอบให้เหลือน้อยลงกว่าที่ตนเองเคยต้องประพฤติดุปฏิบัติสมัยเป็นนักเรียน แต่ถ้ายืนยันให้มีกรอบอย่างเดิมๆ ทุกอย่างก็ย่อมเป็นอนุรักษนิยม และถ้าประติษฐ์กรอบใหม่ขึ้นมาบังคับเพิ่มขึ้นไปอีก ก็จะเป็นอนุรักษนิยมที่ทบทวีด้วยความเป็นอำนาจนิยม ความล้มเหลวของการศึกษาไทย ที่จริงคือความสำเร็จของการทำให้เด็กโง่พร้อมๆ กับเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ แต่อะไรทำให้ครูไทยคิดว่าส่วนหลังคือคุณค่าที่ตนร่วมสร้างให้แก่สังคม? เราจะต้องตอบคำถามนี้ให้ได้ในที่สุด

เมื่อเด็กนักเรียนที่ต่อสู้เรื่องสิทธิและเสรีภาพในทรงผมและเครื่องแต่งกายกล่าวว่า ครูเป็นแค่ผู้รับใช้ของรัฐ ครูบางคนโกรธมากและบริภาษเขาอย่างรุนแรงแน่นอนว่าครูไม่ได้รับรู้ตนเองว่ากำลังรับใช้ผู้ครองความเป็นใหญ่ในรัฐ แต่กระทำสิ่งต่างๆ ตาม “จรรยาบรรณ” ของความเป็นครู ดังนั้น อะไรที่ทำให้ครูปิดกั้นตัวเองจากข้อเท็จจริงที่ว่า “ศีลธรรมจรรยา” ของตนเองเป็นเพียงแค่สิ่งที่ผู้ที่เป็นใหญ่ในสังคมใส่เข้าไปในจิตใจของเขา ดูเหมือนว่าในความโกรธและการบริภาษที่เขาทำต่อเด็ก ครูกำลังปิดกั้นตนเองจากความรู้สึกผิดด้วยกลไกการป้องกันทางจิตบางอย่าง เขาจะรู้ตัวก็ต่อเมื่อยอมสำรวจโลกทัศน์ของตนเอง ตั้งคำถามกับตัวเองว่าเขาได้โลกทัศน์นั้นมาอย่างไร และโลกทัศน์นั้นทำให้ เขาทำความเลวต่อเด็กและต่อสังคมในนามของความดีได้มากเพียงใดเป็นไปได้เพียงไรที่ครูจะยอมตั้งคำถามต่อโลกทัศน์ของตนเอง? เป็นไปได้อย่างยิ่ง เพราะครูเกือบทั้งหมดเป็นชนชั้นกลาง

ใหม่ระดับล่างที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนชั้นล่าง คือเป็นลูกหลานของชาวนา เขา*ควรมีความ*ว่าทำไมผลของความทุพพ้อในอาชีพการงานของเขาจึงกลับกลายเป็นศัตรูกับชนชั้นที่เป็นรากเหง้าของเขาเอง หากเขาตื่นรู้ว่าด้วยลัทธิอนุรักษนิยมทางศีลธรรมและด้วยการคล้อยตามอุดมการณ์ของรัฐ เขาได้กลายเป็นข้ารับใช้ของผู้ครองความเป็นใหญ่ กลายเป็นเครื่องมือของการกดขี่ มโนธรรมของเขาก็จะพาเขาหวนกลับคืนสู่มนุษยธรรม และเมื่อเวลานั้นการสอนของเขาก็จะปฏิบัติต่อผู้เรียนอย่างสมคํากับความเป็นมนุษย์ เขาจะเป็นนักต่อสู้ของประชาธิปไตย ผลักดันกำลังของฝ่ายประชาธิปไตยในสังคม ซึ่งจะเปลี่ยนผู้ครองอำนาจในสังคม ให้จบสิ้นพันยุคสมัยของ “ศักดินาและเหล่าอำมาตย์” ไปในที่สุด และเมื่อเวลานั้นการศึกษา ก็จะเปิดวาระใหม่อย่างแท้จริง.

บรรณานุกรม

- ฟรอมม์, อีริค. (2539). *หนีไปจากเสรีภาพ*. (สมบัติ พิเศษสะอาด, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- Apple, Michael W. (1993). *The Politics of Official Knowledge: Does a National Curriculum Make Sense?*. *Teacher College Record* Volume 95, Number 2 winter 1993, 222-241.
- Carl Ratner. (2013). *False Consciousness*. in Teo, T. (ed), *The Encyclopedia of Critical Psychology*. Springer, 2013. Retrieved from <http://www.sonic.net/~cr2/false%20consc.htm>
- Gatto, John Taylor. (1992). *Dumbing Us Down: The hidden curriculum of compulsory schooling*. New Society Publishers, 1992.
- Lucas, C. J. (1984). *Foundations of Education: Schooling and the social order*. New Jersey: Prentice Hall, 1984.
- Paolo Freire. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Retrieved from <https://libcom.org/files/FreirePedagogyoftheOppressed.pdf>
- Ravitch, Diane. (2014). *The Myth of Chinese Super Schools*. *The New York Review*, November 20, 2014. Retrieved from <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/nov/20/myth-chinese-super-schools/>